

Marléne Johansson
Göteborgs universitet
Institutionen för slöjd
och hushållsvetenskap

Elevers erfarenhetsvärld i slöjden. **Observation genom videoinspelning - en förstudie**

Generell och kulturell kompetens

I det nordiska forskarnätverket *Slöjdkompetens i nordisk kultur* presenteras och diskuteras forskning om slöjdens livsformande funktion. Ett grundantagande är att slöjdverksamhet kan bidra till både generell och kulturell kompetens, att den är identitets-skapande och skänker människan en önskad livskvalitet (Lindfors, & Peltonen, 1995). I Finland har modeller och teorier inom slöjdpedagogik och slöjdvetenskap utvecklats under de senaste decennierna (Lindfors, 1995). Nya modeller har också konstruerats utifrån analyser av skolslöjden som verksamhets-system (Malmberg, 1995). Dessa forskningsresultat har lämnat ett stort bidrag till att beskriva slöjdverksamhet.

I den nationella utvärderingen (NU) i slöjd som utfördes i årskurs 9 i den svenska grundskolan visade det sig att eleverna hade en mycket stor tilltro till sina slöjdkunskapers betydelse för deras framtid. När eleverna svarade på vilket sätt kunskaperna hade betydelse framkom exempel som att använda verktyg, redskap och maskiner, eller att våga göra saker på egen hand och att kunna reparera och laga (Skolverket, 1993, s. 26-27). Vid ungefär samma tidpunkt utfördes en mindre studie i Finland där man med hjälp av en enkät och intervjuer studerade några högstadieelevers uppfattningar om slöjdens betydelse som allmänbildande skolämne (Malmberg-Tulonen, 1995). I studien framkom att eleverna inte kunde reflektera kritiskt över sin slöjdkunskap. Skillnader i att kunna reflektera över sina kunskaper är analyserade i slöjdens NU-rapport *Slöjdprocessen - om arbetsformer och kunskap* (Skolverket, 1994). Hur kan den generella och kulturella kompetens som slöjden

kan erbjuda uppmärksammas bättre både för elever och en bredare allmänhet? Det finns ett stort behov att beskriva den verksamhet som eleverna är involverade i under sin slöjdundervisning för att medvetandegöra slöjdens livsformande dimensioner.

Slöjdens klassrumsmiljö

Klassrumsforskning i slöjd har dokumenterats i mycket ringa omfattning. I klassrumsforskning behandlas nästan uteslutande ämnen där man har en traditionell klassrumsmiljö, möjligtvis med inslag av grupparbete eller laborationer. Vanligtvis är det interaktionen mellan lärare och elever som studeras i en lärarstyrd kommunikation (Granström & Einarsson, 1995). Att lektioner i sk. övningsämnen inte har observerats mera kan bero på att ljudnivån vanligen är högre än i andra ämnen och dessutom rör sig eleverna friare i klassrummet under dessa lektioner (Öhrn, 1990, s.73).

När man träder in i en slöjdsal med pågående slöjdverksamhet kan verksamheten för den oinvigde förmodligen uppfattas som en något både rörig som rörlig miljö. Eleverna rör sig oftast fritt i slöjdsalen. De hämtar redskap, går till maskiner och plockar fram material etc. Slöjdsalarna skiljer sig från den traditionella klassrumsmiljön på så sätt att den är annorlunda möblerad och utrustad med exempelvis maskiner, verktyg och olika material för slöjdstren. Utöver färg och formupplevelser vistas eleverna i en miljö som är rik på syn och känselintryck, lukter och buller.

Det är för det mesta tillåtet att arbeta och prata på samma gång. Trots att eleverna arbetar med egna arbeten med intressant problemlösning har man ett omfattande interaktionsmönster med andra elever. Att arbeta med ett slöjdarbete är inget individuellt arbete i den mening att man inte kommunicerar med andra. Tvärtom framkommer det väl i dagboksstudien i den nationella utvärderingen (Johansson, 1994) hur eleverna löser sitt slöjdarbete i samspel med andra. Av intresse är att mer ingående utreda hur kunskaps- och kulturtraditioner genereras i slöjden. Hur kan elevers erfarenhetsvärld se ut i ett ämne som slöjd? Hur utvecklas livs-

formande funktioner hos eleven i slöjdens socio-kulturella miljö?
Vad har eleverna för sig i slöjden? Vilken kompetens kan man få?

Videospelade lektioner i slöjd

Som ett försök att beskriva den komplexa miljö eleverna blir delaktiga i i slöjdsalen har en förstudie utförts med hjälp av videospelade lektioner i textil och trä- och metallslöjden under vårterminen 1995. Syftet med inspelningarna i förstudien är att studera på vilket sätt det är möjligt att samla in datamaterial för analys av de erfarenheter eleverna är involverade i. Videokameran används som ett hjälpmedel för att registrera slöjdverksamhet både i ljud och bild. En ambition är att se hur man med hjälp av videokameran kan fånga fler detaljer och att sedan analysera situationer flera gånger för att upptäcka sådant som man annars kan låta passera obemärkt. Går det att dokumentera vad slöjdundervisning kan innebära genom videospelningar? En videospelning är naturligtvis inte en exakt registrering av vad som sker. Analys av situationerna kommer att tolkas av den som observerar på grund av förförståelse, värderingar och attityder (Ödman, 1979). Videospelningarna används ändå i ett försök att mer ingående kunna beskriva den komplexa verksamhet eleverna är involverade i i slöjden. Inspelningarna är inte tänkta att vara en fullständig observation av en autentisk verklighet utan får ses som ett urval ur en komplex helhet. Ett syfte är att försöka fånga några av de kommunikativa processer eleven deltar i i en mångskiftande slöjdmiljö där många processer kan ske snabbt och samtidigt.

Förstudiens videospelningar kompletterar tidigare forskning för att visa på hur elevernas erfarenhetsvärld kan se ut i ett ämne som har annorlunda traditioner än vad många ämnen har i dagens skola. Av intresse med videospelningarna är att försöka se hur kunskaps- och kulturtraditioner genereras i slöjden. Vem lär vem? När lär man sig? Vad och hur? Genom videospelningar kan både verbal som nonverbal kommunikation analyseras.

Videoupptagningarna innehåller en mängd intressanta händelser. Trots sin karaktär av förstudie har ett rikt datamaterial insamlats för

analys och dokumentation. I videoupptagningarna framkommer det väl att få elever sitter stilla vid sina platser. Eleverna hämtar redskap, går till maskiner, ber kamrater om hjälp och söker upp läraren och passar samtidigt på att stå och betrakta när läraren undervisar andra. De flesta elever arbetar tillsammans med andra elever under lektionerna. Det är inte bara läraren som visar och instruerar. Eleverna lär av varandra och kommunicerar och delar erfarenheter när man utvecklar sin kunskap. Eleverna hjälper helt naturligt varandra och löser många problem tillsammans. Det verkar inte spela någon större roll för eleverna att man inte endast arbetar med sitt eget arbete. Många elever står och betraktar andra och passar förmodligen samtidigt på att lära sig. Samtidigt som de engagerar sig i kamratens arbete avbryter de och hjälper till utan att någon egentligen har bett om någon hjälp. Erfarenheter reproduceras och omvandlas och produceras till ny kunskap av mänsklig aktivitet.

Några erfarenhetsområden

Från förstudien beskrivs nedan några erfarenhetsområden eleverna kan vara delaktiga i i slöjden. Datamaterialet i förstudien är insamlat under vårterminen 1995 och består av videoinspelningar under åtta lektioner i år 4, år 5 och år 8 i grundskolan.

Från lektioner i trä- och metallslöjd där eleverna är 10 år gamla och går det fjärde skolåret i grundskolan beskrivs två utdrag:

Utdrag 1. Emaljering

Ett par flickor emaljerar smycken i ett angränsande bearbetningsrum i trä- och metallslöjden. Det är egentligen Ulla som "behöver" vara i rummet, men Lena står hela tiden bredvid och putsar på sitt metallsmycke som hon skall emaljera senare under lektionen. Lisa står bredvid och "tittar på".

Del 1.

<i>Vem</i>	<i>Gör vad</i>	<i>Säger</i>	<i>Annat</i>
ULLA	Tar fram färgpulverburkarna	Vilken ska jag ta först? Blått?	Ingen svarar
ULLA	Tar den röda färgpulverburken. Siktar pulvret över metallbiten.	Jag tar denna.	
LENA	Putsar och tittar på Ulla		
LISA			Lisa står och tittar på i dörröppningen
ULLA	Siktar på blått färgpulver	Kan du hämta läraren? Det blir nog fräckt så.	Lisa hämtar läraren

Läraren kommer och säger att färgpulvret måste hällas tillbaka annars blandas färgerna på papperet som ligger under. Man måste slänga färgpulvret som är blandat. Alla tittar när Ulla slänger bort färgpulvret. Lena passar på att fråga "om det är bra" innan läraren skall gå därifrån.

Del 2.

LENA	Visar upp sin metallbit	Är det bra?	Lisa står bredvid
LÄRAREN	Pekar på metallbiten	Inga fingeravtryck!	Lisa tittar
ULLA	Siktar på färgpulver		
LÄRAREN	Pekar på kanten av metallsmcket med färgpulver	Tag ordentligt på kanterna! Det gör inget att det kommer utanför.	Lisa och Lena tittar och lyssnar

Läraren går och alla står nu tätt intill Ulla som skall lägga på pärlor på sitt smycke innan det skall brännas. Lena slutar putsa och Lisa står helt nära. Det är helt tyst och det råder ett spänningstillstånd. Det är spännande. Tillsammans engagerar de sig i den estetiska upplevelsen om vilka och hur Ulla skall placera sina pärlor. Längre fram under lektionen fortsätter även Lena med att sikta färgpulver på sitt smycke. Eleverna står bredvid och lär sig både av läraren och varandra. Man kan riktigt "se" hur Lena tänker tillbaka på situationen "tag ordentligt på kanterna" när hon siktar på och stannar upp för att betrakta om det kan vara tillräckligt med färgpulver på metallsmycket. Längre fram under lektionen kommer andra spännande moment som när gasen sättes på, när eleverna tänder lågan och metallen värms upp och skiftar färg. Det är både spännande och lite farligt. Alla tre flickorna iakttagger och deltar i arbetet. Det ges tillfälle till många livsformande erfarenheter att som tioårig flicka få utveckla sina estetiska tankar tillsammans med andra och att få hantera farliga saker som gas och varm metall.

Utdrag 2. Snowboard

Ett par elever arbetar i ett angränsande grupprum till trä- och metallslöjden med en snowboard. Egentligen är det en elev, Olle, som arbetar med snowboarden. Kalle arbetar egentligen med en basketboll ramp inne i den stora salen. Situationen pågår i tio minuter. Kalle provar fotens storlek i läderremmen på snowboarden. Olle ligger på golvet och hjälper till och spänner fast.

Del 1.

Vem	Gör vad	Säger	Annat
KALLE	Håller i skruvdragar-maskinen och skruvar fast	Kan jag skruva?	Maskinljud från skruvdragaren
KALLE	Provar remmen på Olle		

OLLE Provar att sätta remmen på plats

KALLE

Vet du, den räcker inte där, vet du. I så fall måste man flytta den.

Kalle tittar när Olle provar

OLLE

Provar remmen

Men skulle den inte sitta där, va?

KALLE

Provar igen

Ja, den måste vara längre.

OLLE

Jo, jag vet.

Betraktar, stirrar

KALLE

Tar i remmen

Annars kan man förlänga den. Istället för att klippa till en ny.

Betraktar

Kalle och Olle ställer sig upp. Kalle hämtar en linjal. Kalle skjuter i foten och provar igen. Olle får linjalen av Kalle och mäter hur mycket som fattas.

Del 2.

KALLE

Hur mycket längre bit behöver jag?

Tittar ner

OLLE

Mäter med linjalen

6 cm ungefär.

OLLE

Mäter en gång till

Eller ta 7. Man måste ju ha något att skruva fast den i också.

Båda reser sig upp och går fram till bordet. Kalle mäter ut en ny läderbit. Olle tittar på. Kalle börjar klippa ut. Olle står tyst bredvid och betraktar. Kalle lämnar över till Olle som fortsätter att klippa.

Del 3.

OLLE	Klipper koncentrerat		
KALLE	Går fram och tillbaka vid bordet	Så kan man skruva fast den andra skruven.	
KALLE	Går fram och tillbaka. Stannar upp och betraktar Olle när han klipper		
OLLE	Klipper koncentrerat	Vad då?	
KALLE		Om man tar en skruv och skruvar fast den med, så ...	
OLLE	Klipper koncentrerat	Um	
KALLE, OLLE	Båda sitter ner på golvet vid snowboarden igen		
OLLE	Håller fast remmen	Om man sätter fast den så, en liten bit under.	Kalle tittar på
KALLE	Reser sig upp	Jag måste klippa den smalare.	
OLLE		Smalare?	
KALLE		Ja, smalare	Läraren kommer

Det har nu gått fem minuter sedan Kalle och Olle började med att lösa problemet med läderremmen.

Del 4.

- LÄRAREN Sätter sig på huk vid snowboarden Vad ... Olle står bredvid och tittar
Får jag se problemet?
- KALLE Visar med remmen och provar runt foten Kolla här, jag har skruvat fast den här och istället för att göra en ny ... så skulle vi satt den så. Olle står bredvid och tittar
- LÄRAREN Håller och vänder på läderremmen Um
- KALLE Och så når inte den runt där riktigt. För den går ner där så.
- LÄRAREN Tar i remmen Nä ...
Då måste du nita den då. Men den passar, eller? Den funkar?
- LÄRAREN Visslar Med blicken riktad än på den ena och än på den andra fotens rem
- LÄRAREN Släpper remmen Sitter på huk Du tycker det är jobbigt att göra en ny? Men är det inte jobbigt att nita den också?
- LÄRAREN Pekar på remmen Men det är klart att du kan slå i hål där och ta två sådana där nitar som du hade där när du gjorde den.
- LÄRAREN Reser sig upp Det går bra. Olle går därifrån

Kalle fortsätter nu själv med att nita och förlänga sin läderrem. Han pratar lite högt för sig själv när han arbetar. Han vänder på läderbitarna om och om igen. Funderar. Kalle vänder och vrider på tillbehören till nitredskapet. Nitar. Tio minuter har gått.

Situationen innehåller problemlösning och visar hur man tillsammans resonerar sig fram till en lösning. Det går nästan "se" att eleverna tänker på videospelningen. Kunskaper genereras från elev till elev. Läraren kommer och verifierar det som eleverna redan har resonerat sig fram till. De befäster sitt sätt att handla och tar ställning i själva görandet.

Från textilslöjden där eleverna är 14 år gamla och går det åttonde skolåret i grundskolan beskrives ett annat utdrag:

Utdrag 3. Axelband

En flicka, Lotta, syr och vänder ett par smala axelband till sitt nattlinne. Eva sitter på platsen bredvid och virkar en väst. Maria sitter i en grupp bakom Lottas plats och stickar på en väst.

<i>Vem</i>	<i>Gör vad</i>	<i>Säger</i>	<i>Annat</i>
LOTTA	Sitter vid symaskinen och visar sina axelband för Eva	Hur skall jag kunna vända dem?	Maria kommer
MARIA	Tar ett axelband och går iväg med det	Har du sytt igen dom, va?	
LOTTA	Försöker vända på axelbandet med en nål		
LOTTA	Snurrar stolen mot Maria	Va? Nä.	
EVA	Snurrar stolen mot Maria		

MARIA	Petar med en knappnål på axelbandets kortsida	Den här går ju inte att få igen.	Kommer tillbaka till Lottas plats
LOTTA	Visar på axelbandet med trådar och nål	Jo, jag har fattat. Man sätter en nål och så skall man trä igenom den här. Så vänder man sen.	
MARIA, EVA	Stannar upp med sina arbeten och tittar		
MARIA	Visar Lottas axelband med den lilla kortsidan för Eva		Lotta reser sig och går iväg för att hämta en stor nål
EVA	Stannar upp att virka och pekar på axelbandet som Maria har i handen	Skall hon ha igenom den där?	
MARIA	Lägger axelbandet på bordet		Eva fortsätter virka Maria vänder sig om och går
LOTTA	Kommer tillbaka till sin plats med en större nål		Läraren kommer
LÄRAREN	Ställer sig mellan Lotta och Maria	Skall den vrängas?	
LOTTA, MARIA	Båda nickar	Um	

Det har gått ca två minuter. Läraren hjälper och visar. Lotta, Eva och Maria står bredvid och tittar. I denna situation engagerar sig flera elever. Även läraren har svårt för att vända det smala axelbandet. Så småningom lyckas det. Lotta har möjlighet att träna sin fingerfärdighet med det "pilliga" axelbandet samtidigt som hon får erfarenheter av ett svårarbetat polyestermaterial. Handskicklighet

och precision kan övas upp med redskap och symaskinen. På videon ser man att det krävs en stor koncentration att både sy och handskas med detta axelband. Intryck och tankar omsätts i handling. Längre fram under lektionen stryker Lotta på det smala axelbandet och väljer passande stryktemperatur och handskas med polyester materialet med en god materialkännedom.

De tre ovan beskrivna områdena innehåller livsformande situationer. Under pedagogisk ledning är det upp till läraren att ta till vara och handleda eleverna utifrån elevernas egen förförståelse.

Det är komplicerat att observera slöjdverksamhet med hela dess mångfald. Att observera vad som sker i en slöjdsal blir genom videokameran ett slags deltagande observation. Förstudien har gett en insikt i brister och delar av vad som går att observera inför en större studie. En mer ingående datainsamling är påbörjad i en större undersökning. Ett stort arbete återstår sedan med att analysera och koncentrera sig till specifika situationer och händelser.

Referenser:

- Granström, K., Einarsson, C. (1995). *Forskning om liv och arbete i svenska klassrum - en översikt*. Skolverkets monografiserie. Stockholm: Liber Distribution.
- Johansson, M. (1994). *Slöjdprocessen. Arbetet i slöjdsalen. Dagboksanteckningar*. Forskningsrapport 11. Institutionen för slöjd och hushållsvetenskap, Göteborgs universitet.
- Lindfors, L. & Peltonen, J. (Red.), (1995). *Slöjdkompetens i nordisk kultur*. Techne serien: Forskning i slöjdpedagogik B:1/1995. Institutionen för lärarutbildning. Vasa: Åbo Akademi.
- Lindfors, L. (1995) Om paradigmutveckling i pedagogisk forskning. I L. Lindfors & J. Peltonen (red.): *Slöjdkompetens i nordisk kultur*. Techneserien: Forskning i slöjdpedagogik B:1/1995, 16-39. Institutionen för lärarutbildning. Vasa: Åbo Akademi.
- Malmberg, E. (1995). *Att upptäcka systemnätverk i edukativ slöjd. Analyser av elevens slöjdhandlingar i en kontext. En paradigmutvecklande ansats*. Doktorsavhandling. Pedagogiska fakulteten. Vasa: Åbo Akademi.

Malmberg-Tulonen, E. (1995). *Slöjdfostran i kulturkampen. Del III. Skolslöjdens betydelse ur elevperspektiv. En lokal undersökning.* Publikation nr 19. Pedagogiska fakulteten. Vasa: Åbo Akademi.

Skolverket, (1993). *Slöjd. Huvudrapport.* Skolverkets rapport nr 24. Stockholm: Liber Distribution. (Medförfattare)

Skolverket, (1994). *Slöjdprocessen - om arbetsformer och kunskap.* Skolverkets rapport nr 58. Stockholm: Liber Distribution. (Medförfattare)

Ödman, P-J. (1979). *Tolkning, förståelse, vetande.* Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Öhrn, E. (1990). *Könsmönster i klassrumsinteraktion.* Doktorsavhandling. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.